

10940
Д42Г

Літературно-наукова Бібліотека С. П. Ч. 163.

М. Галущинський.

Михайло Драгоманів —
ідеолог Нової України.

У Львові, 1921.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєстр. спілки з обмеж. порукою.

ОПОВІСТКА.

Укр. Видавнича Спілка у Львові видала отсі книжки в першій серії
Літературно-Наукової Бібліотеки:

4. Гю де Мопасан: Діва пані і інші оповідання.
7. Кнут Гамсун: Голод, роман.
9. С. Ковалів: Громадські промисловці, оповід.
11. Генрик Понтюсідан: Із хат, оповідання.
13. Гергарт Гауптман: Візник Геншель, драма.
15. У. Шекспір: Приборкана гоструха, комедія.
19. К. Гудков: Уріель Акоста, драма.
20. У. Шекспір: Кориолан, трагедія.
25. В. Оркан: Скаланий світ, драма.
26. В. Стефаник: Дорога, друге видання, ілюстр.
27. У. Шекспір: Юлій Цезар, драма.
29. К. Гавлічек-Воровський: Вибір поезій.
32. У. Шекспір: Антоній і Клеопатра, драма.
33. Е. Тимченко: Калевала, фінська епопея.
34. О. Катренко: Пан Природа і ин. оповідання.
35. У. Шекспір: Багато галасу з нечева, комедія.
37. С. Воробкевич: Над Прутом, поезії.
38. У. Шекспір: Ромео і Джульєта, трагедія.
39. К. Сроковський: Оповідання.
42. Гю де Мопасан: Горли і інші оповідання.
44. У. Шекспір: Король Лір, трагедія.
45. Д. Лукіянович: За Кадильну, повість.
46. Г. Гайне: Подорож на Гарц.
48. У. Шекспір: Міра за міру, драма.
52. М. Вовчок: Народні оповідання, т. I.
57. М. Вересаєв: Записки лікаря.
59. М. Горький: Мальва і інші оповідання.
61. В. Заєр: Легенди.
62. А. Чехов: Змора і інші оповідання.
63. Н. Кобринська: Ядзя і Катруся та ин. оповід.
64. Д. Лукіянович: Від кривди, повість.
65. А. Чайковський: Оповідання.

Літературно-наукова Бібліотека С. П. Ч. 163.

М. Галушинський.

Михайло Драгоманів —
ідеолог Нової України.

У Львові, 1921.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

зарєєстр. спілки з обмеж. порукою.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА
КОМПАНІЯ
СТАНІСЛАВІВ-Сабієвського 82

Л-24243

З друкарні Ставропігійського Інститута у Львові
від управою Ю. Сидорака.

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

Драгоманів належить до людей, на яких треба вижидати цілі століття, а коли появляться, так стають для сучасних чимсь в роді великого гурагану-бури, котра навіщує дану місцевість. З одним тільки застереженням. Коли гураган-буря нищить, валить, руйнує усе без розбору, а потім не має чим поставити нової, свіжої будови назад, так гураган-людина, як Драгоманів, виконує свою роботу у повній свідомості, що на місце давнього стане нове, або кажучи його власними словами: „ми-б хотіли бачити чистою нашу рідну ниву, від усього того, що ми найшли мертве й гниле“. В повній свідомості боровся з мертвечиною й гнилю, з повною свідомістю валив і руйнував тьму, й не диво, що сучасні Драгоманову люде бачили в праці його „саму негачію й нічого більше“. З своїми змаганнями не крився ні перед ким й отверто поклав моттом над одною своєю розправою слова „Destruam et aedificabo“. — „Буду валити і буду будувати“, які змінив одначе в останній хвилині на слова „et aedificabitis“ — „а ви будете будувати“, щоби надто не зражувати круги, котрі з недовірям відносилися до його праці. Сьогодні одначе, глядячи на постать Драгоманова з історичної перспективи, можемо заявити, що

Драгоманів не тільки сміло міг про себе сказати повищі слова, але він одинокий поклав тривкі основи під будову нашого життя, не тільки нарисовав пляни будови, але виповнив її таким глибоким, таким непроіащим змістом, котрим ми жили цілі десятки літ, й користувати-мемося ще довгі-довгі літа. Бо думки Драгоманова, це неначе розгінна сила, яка вправить раз машину в рух, додає їй свіжої поживи й матеріялу, щоби не спинилася в своїм розгоні. Инакше й не може бути з думками людини, у якої лягло в основу світогляду, що не признає на світі нічого постійного, стоячого (статичного), а бачить тільки перемену (еволюцію), рух (динаміку), яка звивала постійно „більше праці, більше думки, більше організації! Але й менше сектярства!“, яка своїм всестороннім умом уміла обіймати всі області національного життя. „Я ніяких громадських інтересів, ні культурних, ні політичних, ні економічних не ставлю на перід, а всі нарівні — всі вкупі“. Вже ці одні слова вистарчать хиба, щоби порозуміти, що тут маємо діло з великим державно-творчим умом, котрий обіймає цілість народнього життя, звиває всіх піти в його сліди, а цим самим хоче в недержавній нації утвердити погляд, що таке розуміння справи має вийти „од громади“, а не від якоїсь чужої сили, а „не од уряду“. Бо „в українській, як і в усякій справі, головне діло працювати самому, не складаючись на чужу ласку“.

А все таки твори й думки Драгоманова викликали стільки непорозумінь, стільки закидів, прибраних з одного боку в шату наукових, патріотичних і по-

дібних аргументів, або в погану одержу лайок, а навіть в низьку форму доносів. Ці два останні роди виступу проти Драгоманова можемо сміло полишити на боці. Доноси виходили переважно з кругів, котрі з українством або мало, або нічого не мали спільного. А лайки остаточно зрозуміємо, коли поставимо себе в положення людей, котрі були того переконання, що їх робота одиноко спасенна, а тут стає хтось і закидає нам неосвіченість, реакційність, шкідливість нашої роботи. Особиста подразнена амбіція підсувала нераз такі слова, яких після довшої розваги люде може й не ужили-б. Для нас важні ці непорозуміння, які ще й тепер даються чути, немовбито Драгоманів не брав української справи з широкого становища державної незалежності, а звужував її вмисне, захоплений подивом до високої культури російських поступових кругів.

Драгоманова ум—фільософічно освічений, котрий бачив, що „Українці або обходяться без усякої фільософії, або держать себе в якомусь узенькому, провінціональному та до того зовсім неясному, плаксивому романтизмі, перед котрим людині, що немає сама охоти пускатись у довгі наукові досліди, зостається тільки сказати: було колись, та що з того?“ А тимчасом Драгоманів розумів усяку „роботу без романтики“. Фільософ-позитивіст з широчезним знанням, який кождохасний стан народу мірив як „суму історичних і культурних обставин“ — ставав постійно на реальнім ґрунті, не давав себе від цього ґрунту відвести ніякими мрачними аргументами і на цій під-

ставі будував те, що в данім моменті уважав необхідним і можливим до створення. Коли цю думку пов'яжемо з основним поглядом Драгоманова про те, що на світі існують дві головні сили: розвиток (еволюція) і рух (динаміка), мусимо прийти до переконання, що кожний, хто закидає Драгоманову вузькість у погляді на національну українську справу, не розуміє його і не хоче признати моменту, найсильнішого у цього велетня духа, моменту, котрий конечно потрібний для народа з таким минулим, яке має за собою український нарід. Недорозуміння сього становища приводило до погляду, що Драгоманів наче приказував миритися з даними обставинами. А тимчасом з кожного слова Драгоманова віє активністю. „Покажіть зуби кождому, хто на вас кинеється“. „Коли битись — то не миритись“. Покликуватися на права без праці — це смішно-романтична річ. Треба „вийти з лояльності, щоби увійти в право“.

Але до сього потреба серйозної праці на реальнім ґрунті — добуття перше всього політичної волі, котру Драгоманів розуміє як територіальну і національну незалежність. І в цім місці кінчиться позитивізм Драгоманова, а вибивається на перший плян ідеалістичний напрям, котрий в злуці з першим робить Драгоманова найбільшим учителем українського народу. „Без ідеалу, без віри в будучність ніяка праця неможлива“. „З песимізмом не можна жити діяльно“. І тільки при „систематичній праці, при повній організації, котра завше починається з малого і котрої зріст залежить від свідомости і енергії членів, від перебігу

громадських думок залежить перебігу в громадах і державах“.

Без систематичної праці і з туманом у головах можна при назбиранім палнім матеріалі викликати великі перевороти, революції, стихійні зриви, але Драгоманів не бачить від них великої користи. „Для революції необхідна перше всього сила — себто помію самого населення краю“. Саме етнографічно-національне почуття не може стати будуючим фактором; щоби воно таким „стало, треба, щоби й воно осложнилося свідомістю певних матеріальних і моральних інтересів“. Тому то й Драгоманів своїм холодним міркуванням вважає всяку „ідею неіснуючою, коли не знайдеться бодай одної людини, котраб не боячися, сміливо проговорила її, котраб не віддала за ту ідею не то життя, а навіть частини свого спокою, кар'єри і т. в.“. Коляж український рух стоятиме тільки на словах і на вірі, що так мусить статися, а не инакше, бачить Драгоманів, як конечний вислід такого стану повне безділля найчесніших навіть людей. „Тому, ще єсть люде між чесними громадивьями, котрим такі думки нелюбі, котрі навіть думають, що коли люде не будуть вірити в те, що зараз же все буде по їхньому, то й руки опустять. Зовсім инакше: власне віра в те, що завтра все буде по нашому, коли не зявнеться (а ми бачили се нераз за XIX. ст.) доводить до того, що в людей, котрі вчора вірили й горячилися, завтра руки опускаються“.

І з якогобудь боку підійдемо до думок Драгоманова, не в силі ми винайти щонебудь найменше,

що вказувало би на те, аби Драгоманів учив нас миритися, учив нас задовольтися існуючим станом. „Я радий був би, якби мої думки в сій справі були перекинені фактами“, каже в одному місці Драгоманів. Вспереч цим словам ніколи не пішов Драгоманів. Як тільки бачив, що сам помилявся, або що змінений образ думок, змінений вигляд праці в позитивнім напрямі вказував поступ і розвиток наперед, признавав він це і радів найбільше. Сього рода вискази розкинені скрізь по його численних працях, це саме висказав він прилюдно у своїй відповіді на ювілейні вітання в р. 1895. „Я не обманюю себе вірою в дуже велику силу радикального руху в Галичині. Але тепер уже сміливо можу сказати, що рух той знайшов собі міцний ґрунт і вже не засне, а ростиме, — бо вже певна частина галицьких селян прилучилась до всесвітнього поступового руху, котрого ніщо не в силах спинити“. І коли би Драгоманів був далі свідком емансипаційного змагання українського народу по обох боках кордону, він перший поширив би далі круг своїх думок про реальну працю, бож ніодин з правдивою освітою Українець „не буде вдовольятися малими змінами в теперішніх порядках, а добившись їх, буде добиватися все більшого й більшого!“

І коли час од часу найдуться у Драгоманова погляди про те, що він не „бачить ніяких серйозних підстав для українського державного сепаратизму в Росії“, „що він тільки шукає виходу для українського автономізму в лібералізмі спільнім з освіченими Великорусинами, як також і членами других народів

Росії“, коли на одному місці зривається у нього думка про те, що „може Українці зістануть на віки з двома літературами, а не з однією“ — себто російською для культурних потреб, а українською для „домашнього обихода“, то так і видно, як з цих слів пробивається страшний біль людини, котра полюбила свій народ усією своєю істотою, але котра бачить наївну хибу сучасних йому чільних одиниць, що „вистарчить саме патріотичне почуття без політичної освіти й політичного такту, щоби стати позиточними провідниками народу“. „Ні, цього за мало — цитує Драгоманів слова одного публіциста, — як не вистарчить тільки сама любов, щобивилічити хорого чоловіка. І любиш, а погубиш його своїми ліками, як не знаєш медицини“. Любов Драгоманова до всього, що українське, прямо безприкладна. Доказом його невсипуща діяльність, яка мала на оці й на умі українську справу. Ніхто ні перед Драгомановом, ні після його не боронив так сильно української справи перед російськими й польськими ліберальними кругами, ніхто так ясно не доказував цим кругам реакційности у їх поглядах на історичні права народів польського й російського. А те, що він зробив для Галичини й для загально-всеукраїнського емансипаційного змагання, його безмежна кореспонденція, його приймання незаслужених ударів таки від своїх без найменшої думки відплати й реванжу, його Ганібалева присяга для праці над Угорською Україною, його праця над познайомленням Європи і цілого культурного світа про українську справу, його наукові роботи на різних

мовах — від протестів проти заборон на українське слово до наукових статей про Україну — все це диктувала йому гаряча, безмежна любов до німецького народнього організму. За його впливом російські Українці вступають у тісніші звязки з австрійськими, проходять в Буковину й Угорську Русь, закладаються українські бібліотеки в Відні (при „Січі“), в Чернівцях (при „Союзі“), заносяться численні українські книги в Угорську Русь, де їх досіль ніхто не бачив.

Розмова про українську справу виноситья перед європейську публіку, де ця справа ставиться в звязку з великими всесвітніми політичними, соціальними й культурними справами. Появляються статті про Україну в журналах італійських, французьких, англійських, еспанських, — переклади на сербське, польське, статті Українців, далі чужинців по матеріалам, даним Українцями. Але коли він своїм гострим, палким словом, своєю гризкою іронією, своїм строго логічним умом з повним холодом оператора клав на секційний стіл усі хиби, недомагання сучасної суспільности — так шож инше це було, як не та велика любов, котра одинока може нам пояснити цю велитенську працю, яку виконав Драгоманів для українського народу взагалі, а для Галичини спеціально. Таку працю міг виконати тільки найцирїйший і насвідомїйший громадянин Українець. Тому нині не можемо вийти з дива, що колись його називано будь славянофілом, будь москвофілом, проти чого мусів Драгоманів навіть спеціально застерігатися. „Миж зовсім ніякий філ, ні українофіл, ні славянофіл, а просто Українець з уселюдськими

тенденціями, або людина української нації (homo nationis ukrainicae), а до того людина, котрій доля судила познакомитись не в книжках тільки, а в життю з земляками австрійськими, зблизитись з ними радістю і горем (більше, звісно, горем!) і нарешті працює“.

Не від річи згадати тут, що Галичину полюбив він особисто і була вона дорога йому. Бож тут вложив він найбільшу пайку своєї праці. „По праці в останні роки ми мабуть чи не більше стали Галичанином, ніж російським Українцем“, а власні земляки Драгоманова охрестили його за це назвою „Михайло Галицький“.

Драгоманів — це найбільший і найглибший знавць українських відносин Галичини і взагалі всеукраїнських справ. Стоячи на становищі, що навіть свідома національна незалежність без певної просвіти не дасть ні лібералізму, ні демократії, жадав він правдивої, нефальшованої просвіти для народу. Сам європейський учений першої міри не міг порозуміти того, з якою нетерпимістю відносився інтелігентний загал до його слів. „Скрїзь на світі дискусія живить думку людську, а в нас вона затемнює“. І „коли я з чим полемізую, так це з лїнівим на думку, з буйним на слова шарлянтством, та з круїтством, котрі хотять взяти монополію українолюбства“. Він ворог „поверховної балаканини й партійности, що вдоволяється тим, що так, мовляв, треба для справи, котру ми тепер боронимо“. Він ворог такої інтелігенції, яка вжива аргументів, в котрих преклоняється перед „консерва-

тизмом народа“, бо „правда одна для пана і для мужика і навіть безчесно годувати мужика тим, що вже вважає необов'язковим для себе пан“. Тому належить вводити в популярну літературу європейські поступові ідеї — „збудити в народі розуміння політичних і соціальних справ, бідуючої політики, котра доторкає й народ“. Так само потрібне видавання утилітарних популярних брошур. Треба „політичної науки, котра мусить вияснити людям напрямок і ґрунт їх громадської праці, а способи праці кожда особа, чи кождий громадський елемент найде собі сам, відповідно до своїх сил, натури й обставин“. А такі національні рухи, як український, „мусять вибороти собі признання й права працею культурною й політичною“.

При цій нагоді не від річи бодай загально пригадати й деякі важніші хиби й помилки, що їх закидав Драгоманів Галичанам і російським Українцям, тим більше, що це хиби, які повторюються, які особливо в атмосфері, в котрій живемо, могли би проявитися з більшою силою, ніж це бажано, а деякі може навіть існують, хоч у зміненій формі.

В своїх студіях над Галичаною бачив Д—ів елемент „взьюкодумний, реакційний, і лакейсько-карієрний. Кружковий фанатизм, неясність полеміки, безморальну легкість перескоків від партії до партії“. Він „пізнав ще страшнішу, ніж царську, цензуру власну громадську, добровільну“. Він „не чув себе ніде так відрізнаним від інтелектуального світа, як у Львові“, „ніде не бачив меншої ваги, котра давалась читанню для загального образования“. „Недостача знання своєї

країни єсть немов спеціальна ознака Галичанина“. „А коли вийшла яка задержка в праці українолюбців і певна темнота думок (зрештою не так національних, як політичних, соціальних і культурних) і далі увалок української літератури в 80-ті роки, то зовсім не від цих думок, котрі між иншим викладав і я, а від чогось иншого: від необразованости, від реакційности, котра прикривалась націоналізмом, на манір галицьких народців і почасти під їх впливом!“

Умисне не входимо глибше, як уявляв собі Драгоманів майбутню політичну форму, в яку прибере себе будь український, будь инші європейські народи. Драгоманову видавалося Прудонівське безначальство — як найбільш відповідна форма. Саме переживаємо те, як довкруги нас родяться нові життєві форми, з якими страшними болями приходять вони у світ. Ясно отже, що поставлена з гори форма ніколи не одержить права громадянства, доки освічений народ сам собі її не створить. Так само нема чого надіятися від яких-небудь ліберальних чи поступових кругів інородців. Спроби, яким саме дають ці круги санкцію над українським народом, найліпший доказ, що добро й будучність може вийти тільки від самого народу. Розумів це добре Драгоманів, коли писав свою „Історичну Польщу і великоруську демократію“. Вірив одначе, що ці круги порозуміють повну невмінність своїх замислів. Нині не мав би Драгоманів, здається, і цієї віри.

Значить, нам треба прийняти думку Драгоманова, що „для нас головне діло — поступ людини й гро-

мади, поступ політичний, соціальний і культурний, то тоді ми певні, що послужимо добробутові й просвіті нашого народу, а вкупі з тим охороні й зростові того, що в нім є доброго". Головна отже річ основна праця, самоосвіта всіх наших кругів, широколюдський інтерес до вселюдських справ. Цього потреба й політикам і представникам літератури й мистецтва. Тоді мусітимемо нашими власними силами виплисти на світову арену. Спеціально до літератури каже Драгоманів: „Колиб нам пощастило виробити літературу строго-мужицьку по мові, посвячену інтересам найбільшої маси людности нашого краю, тепер спеціально-найнижчої, а рівночасно літературу, одушевлену найвищими ідеалами європейської цивілізації, тоді-б ми проявили щось дійсно-оригінальне серед культурного світа, таке, що про нього і той світ заговорив би“.

Друге — народня освіта. Перша та найширша, яка йде „од громади“ і яку належить що-йно розвивати. По думці Драгоманова це одно з перших діл написати суцільну популярну енциклопедію по системі позитивізму. Бо поки нема рідної школи задля українського люду, уся наука може бути приступна йому тільки через українську книгу. Інша — це шкільна освіта. „Нехай, каже Драгоманів, хто бачить народне горе, іде в учителі сільські, щоби справді запомогти народові і коли він дійсно здатний бути вчителем, він полюбить дітей, школу, почне думати, якби ліпше вивчити дітей читати, рахувати, думати, говорити, бути добрими й правдивими серед себе. І ось школа стає

для нього ціль життя і праці. Всяке діло тоді тільки йде добре, коли людина йому посвячується вся. Всякий вчитель, правда, скоро розбере, коли в нього розум широкий, що добра школа не може бути серед голодного й холодного народу, а все таки він бачитиме й те, що й ці порядки переменяються школою, і держатиметься добрий вчитель за свою школу й ногами й руками, й всією головою, тим більше старатиметься він, щоб діти його вчилися читати та думати. Такий вчитель заведе нові порядки поступу в школі, виготовить там з дітей нову, незадурену породу людей і дасть з себе зразок нової людини. Це буде діло трудне — закінчує Драгоманів, — з такої роботи виїде користь і етична й просвітна, але щоб удержати в собі таку любов до школи і віру до неї, вчителеві на Україні треба мати надзвичайну силу характеру“.

І нічого більше не бажав, нічого так гаряче й не вижидав Драгоманів, у ніщо більше не вкладав він так усіх своїх сил, свого здоров'я, свого спокою, як в це бажання:

надзвичайної сили характеру для кожного Українця і Українки, з яким в парі йшло друге задушевне бажання для всієї української громади:

чистих несплямлених рук до найчистішої нашої справи, вольної України

саме в теперішнім моменті!

- 69—70. Е. Золя: Жерміналь, повість.
71. О. Маковей: Оповідання.
73. Кар. Кавцкі: Народність і її початки.
75. Фр. Енгельс: Початки родини.
76. Ш. Сеньобо: Австрія в XIX. століттю.
77. В. Будзиновський: Хлопська посілість.
80. С. Степняк: Підземна Росія.
81. Адриан: Аграрний процес у Добростанах.
83. Дж. Інґрем: Історія політ. економії.
86. П. Коцрад: Національна економія.
87. Ж. Масперо: Стар. історія схід. народів, т. I.
89. М. Карев: Філософія культ. й соц. історії 19. ст.
91. О. Авдикович: Моя популярність, оповідання.
92. Е. Фрас: Нарис геології.
93. Б. Лепкий: Кара та інші оповідання.
96. Г. Байрон: Чайльд Гарольд, поема.
98. Марк Твайн: Том Соер, повість.
99—100. Е. Шіпер: Політ. істор. Палестини.
102. З. Гінтер: Історія геогр. відкриття у XV. і XVI. ст.
103. Л. Тоєстой: Козака, оповідання.
104—105. М. Драгоманів: Листи до Ів. Франка, т. I.
107. Др. А. Форель: Гігієна нервового життя.
108. Г. Франко: Маніпулянтка, оповідання.
109. Р. Єрінґ: Боротьба за право.
110. А. Володиславич: Орли, комедія.
112. М. Драгоманів: Листи до Ів. Франка, т. II.
114. Граф де Ке де Септ Емур: Анна Русинка, кор. Франції.
115. Г. Гайне: Фльорентійські ночі.
116. Г. Франко: Нарис історії укр. літератури.
117. С. Ковалів: Похрестник і ин. оповідання.
118. Г. Франко: Молода Україна, студія.
119. Г. Франко: Учитель, драма.
120. Л. Журбенко: Філістер, повість.
121. С. Ковалів: Чародійна скрипка, оповідання.
122. С. Ковалів: Писанка, оповідання.
123. С. Ковалів: В останній лавці, оповідання.
125. А. Кримський: Андрій Лаговський, повість.
130. С. Ковалів: Щаслива бабуна, оповідання.

2007

27

- 135. Гр. Коваленко : Жарти життя, оповідання.
- 136. В. Гнатюк : Народні казки, ілюстровані.
- 140. М. Яцків : Блискавиці, повість.
- 141. М. Чернявський : Богови невідомому, оповідання.
- 143. І. Фравко : Пригоди дон Кіхота, поема, ілюстр.
- 144. М. Залізник : Велика французька революція, т. I.
- 145. В. Гнатюк : Народні новели, ілюстровані.
- 148. В. Гнатюк : Народні байки, ілюстровані.
- 149. Г. Гаєрштам : Мрії Каріни Брандт, повість.
- 150. М. Новаковський : На зорі, повість.
- 151. Р. Вішлер : Джерела нашої культури.

